

GEOFFREY SWAIN
Rus Devrimi'nin Kısa Tarihi

GEOFFREY SWAIN Glasgow Üniversitesi'nde Onursal Emeritus Profesörü, Alec Nove Rus ve Doğu Avrupa Çalışmaları Kürsüsü eski başkanıdır. Kitapları arasında *Russia's Civil War* (Rusya'nın İç Savaşı), *Trotsky* (Troçki), *Between Stalin and Hitler: Class War and Race War on the Dvina 1940-46* (Stalin ve Hitler Arasında: Dvina Nehri Kıyısında Sınıf ve Irklar Savaşı, 1940-46), *Eastern Europe since 1945* (1945'ten Beri Doğu Avrupa-Nigel Swain ile birlikte), *Tito: A Biography* (Tito: Bir Biyografi) eserleri bulunmaktadır.

A Short History of the Russian Revolution

© 2017 Geoffrey Swain

Bu kitabın yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
I.B. Tauris & Co. Ltd., Londra'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 2725 • Tarih Dizisi 137

ISBN-13: 978-975-05-2633-6

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI "Petrograd Sovyeti'nin Asker Bölümü
Devlet Duması'nda", *The Russian Century*, Random House,
New York, 1994, s. 85

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GEOFFREY SWAIN

Rus Devrimi'nin Kısa Tarihi

A Short History of the Russian Revolution

ÇEVİREN

Mert Büyükkarabacak

Di'ye...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	9
<i>RUS DEVRİMİNİN ZAMAN TÜNELİ</i>	11
GİRİŞ	21
1 RUS İŞÇİ SINIFININ DEVRİMCİ GELENEĞİ	27
1905 St. Petersburg Sovyeti.....	28
Parlamente ara dönem.....	36
Lena katliamı grevleri, 1912-1914.....	41
Savaş Endüstrisi Komitesi'ndeki işçi grubu.....	47
2 GEÇİCİ HÜKÜMET	53
Yukarıdan Devrim.....	53
Alttan devrim.....	60
Petrograd Sovyeti.....	66
İkili iktidar.....	72
Nisan krizi.....	80
3 KOALİSYONUN BAŞARISI	89
Koalisyon politikası.....	89
Lenin ve bir Sovyet hükümeti.....	100
Koalisyon tehdit altında.....	107
Taarruzla mücadele etmek.....	113

4	KOALİSYONUN ÇÖKÜŞÜ.....	117
	Temmuz günleri.....	117
	Kerenski'nin koalisyonu.....	121
	Kornilov olayı.....	126
	İşçileri silahlandırmak.....	136
5	SOSYAL DEVRİMİN ALTI AYI.....	137
	Fabrika komiteleri ve yetkileri.....	148
	Sanayi krizi.....	154
	Kadın işçiler.....	158
	Toprak komiteleri ve işleyişleri.....	161
	Toprak müsadereleleri başlar.....	168
	Askerler ve disiplinin yeniden sağlanması.....	172
6	AYAKLANMA.....	177
	Bir Sovyet hükümeti.....	178
	Ayaklanmayı tartışmak.....	184
	Askerî Devrimci Komite.....	192
	Ön Meclis'in dağılışı.....	194
	Ayaklanma sahneye konuluyor.....	198
7	SOVYET HÜKÜMETİ.....	203
	Sol SR'lerin farkına varmak.....	204
	Vikzhel müzakereleri.....	210
	Vikzhel'in alabora oluşu.....	215
	Parti disiplini ve işçi sınıfı.....	221
8	BOLŞEVİK - SOL SR KOALİSYONU.....	231
	Yeni hükümet için müzakere.....	232
	Toprak reformu.....	234
	Kurucu meclis.....	235
	Keyfi yönetim.....	240
	İşçi eylemleri.....	241
	Barış görüşmeleri.....	246
	Barış antlaşmasının imzalanması.....	250
	Koltukların eşit paylaşıldığı bir koalisyon hükümeti?.....	255
	İç savaşa sürüklenen ülke.....	261
	SONUÇ.....	265
	İLERİ OKUMALAR.....	272
	DİZİN.....	275

TEŞEKKÜR

Bu kitap uzun yıllar süren akademik araştırmanın ve verilen derslerin ürünüdür. Cardiff, West of England ve Glasgow üniversitelerinde öğrencilere verdiğim derslerin yanı sıra Rus Devrimi üzerine Çalışma Grubu'nun konferanslarındaki tartışmalardan edindiğim sezgilerin sağladığı entelektüel dürtü için teşekkür etmek isterim.

GİRİŞ

Rusya'daki 1917 olaylarının 20. yüzyılın geri kalanı için politik haritayı çizdiğini söylemek abartı olmaz. 1917 Ekim Devrimi komünist deneyi başlattı; Sovyetler Birliği'nin 1920'ler ve 30'lardaki zaferi, bir tepki olarak, Avrupa'da faşizm ile Nazizmin yükselişini tetikledi ve yaşanan gelişmeler İkinci Dünya Savaşı'nın barbarca dehşeti ile doruğa ulaştı. Sonrasında, Sovyetler Birliği'nin 1991'deki yıkılışına kadar komünizmin genişlemesi ve çevrenmesi Soğuk Savaş'ın temel takıntısı haline geldi. 20. yüzyıl tarihinin büyük kısmının izi, Bolşevikler iktidara getiren sokak hareketlerinin gerçekleştiği 24 Ekim'i 25'ine bağlayan gece yaşanan olaylara dek sürülebilir.¹ Peki Lenin ve Bolşevikler iktidarlarını nasıl elde ettiler ve onu ayakta tutarak güçlendirmeyi nasıl başardılar?

Tarih yazmak esas olarak geçmişi ondan bir anlam üretecek biçimde kaleme almaktan ibarettir. Şubat 1917 ile Temmuz 1918 arasında Rusya'da yaşanan karmaşık olayların kısa tarihini yazmak kaçınılmaz olarak bunlardan birçoğunun atlanması anlamına gelir; buna rağmen, bir kısa tarih içinde bile Rus Dev-

1 Bu kitaptaki tarihler 14 Şubat 1918'de denkleştirilene kadar, Avrupa'nın geri kalanında kullanılan takvimden 13 gün geride olan eski Rus takvimi esas alınarak kullanılmıştır.

rimi adı verilen labirentte kaybolmamak adına kimi açıklayıcı önerilerde bulunmak gibi bir sorumluluğum var. Burada sunulan açıklama kolay ve iki yönlü. İlk olarak, Sovyet uzmanlarının bir dönem yaptığı gibi; Ekim Devrimi'nin, daha önce başarısız 1905 Devrimi'nde Rus kitleler tarafından ifade edilen devrimci arzuların zirvesini temsil ettiği, "Ekim" in özünün, devrimi, Çar'ın devrildiği Şubat'ta bulunmuş olduğu yola geri döndüren itibarsız bir Geçici Hükümet'e karşı bir halk ayaklanması olduğu iddia ediliyor. Buna karşılık, bütün Sovyet çalışmalarından oldukça farklı olan ikinci öneride ise Bolşeviklerin disiplin ve ideoloji kavramlarının; kitlelere "Ekim" e kadar kılavuzluk eden partinin, takip eden aylarda onları diktatörlük ve teröre giden, aslında zorunlu olmayan bir yola sevk etmesi anlamına geldiği ve bir sosyalist devrime sadece işçi sınıfının önderlik edebileceğinde ısrar eden bir ideolojik tarih anlayışını dayatmanın kaçınılmaz olarak tek parti yönetimine yol açtığı iddia ediliyor.

Tarif ettiği olayların yaşanmasından 100 yıl sonra kaleme alınan bu kısa tarih, tarihyazımı bağlamında iki temel araştırma alanına dayanıyor: "Ekim" in bir halk devrimi olduğu fikrini yeniden güçlendirmeye büyük katkı yapan, çoğunlukla 1970'lerde ve 1980'lerde yazılmış sosyal tarih ile çoğunlukla Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki yıllarda yazılan ve Bolşevik diktatörlüğün oluşumunu araştıran, Rusya'daki Sovyet İcra Komitesi'nin ilk yılı üzerine daha yeni çalışmalar. "Ekim" in 75. yıldönümünde Lenin'in devrimdeki rolünü vurgulayan tarihçi Richard Pipes şöyle yazmıştı: "Ekim bir devrim olmayıp 10 Ekim'in gece yarısında planlanan ve iki hafta sonrasında yine gece vakti hayata geçirilen klasik bir hükümet darbesidir. [...] Bütün operasyon o kadar gizli kapaklı bir biçimde gerçekleştirildi ki temkini asla elden bırakmayan Lenin planlarının kâğıda dökülmesine bile izin vermeyecekti."² Pipes, "toplumsal olayları belgeleyen yığınlarca masum [arşiv] dokümanını" okuduktan sonra Bolşeviklerin bir toplumsal öfke patlamasının ardından iktidar olduğunu iddia eden sosyal tarihçileri eleştirmeye

2 *Times Literary Supplement*, 6 Kasım 1992.

devam etti. Steve Smith ve William Rosenberg'in işçiler, Rex Wade'in Kızıl Muhafızlar, Alan Wildman'ın askerler, Graham Gill'in köylüler, Moira Donald ve sonrasında Sarah Badcock'un kadınlar üzerine çalışmalarının tamamı, Ekim ve Sovyetler'in İkinci Kongresi yaklaşırken, Kerenski'nin hükümetine dönük hoşnutsuzluğu gösteriyordu.³ Bu kısa tarihin gönlü, bu araştırmacıları tarihin çöplüğüne göndermeye kesinlikle elvermiyor.

Bu kısa tarihin başlangıç noktası Batı'da ilk olarak 50 yıl önce üretilmiş ve 21. yüzyıl Rusyası'nda hâlâ fazlasıyla popüler olan fikirlere meydan okumak. Büyük oranda Leonard Schapiro'nun eserlerinden üretilen 1960'ların ortodoks görüşü, İmparatorluk Rusyası'nın 1905 Devrimi travmasının ardından meşruti aşamaya geçtiği ve Rus işçi sınıfının da devrimci değil de reformist bir geleneğe sahip olduğu yönündeydi. Nisan 1906'da ilk olarak toplanan İmparatorluk Devlet Duması parlamenter temsilin kusursuz bir biçimi olmamasına rağmen bir ilk adımı simgeliyordu. Bu gerçekliğe uyum sağlayan işçi hareketi, devrimci genel greve duyulan ilgiden uzaklaşp Alman sendikacılığına yakınlaşmıştı. 1905 sonrası Rusya'da yasal bir işçi hareketinin gelişimine bakan Schapiro, ılımlı Menşevik liderliğin kontrolünde sendikalar ve diğer işçi örgütlenmelerini görmekteydi, aynı zamanda sağ, solu ve merkezi polis ajanları tarafından ifşa edilmiş, güçsüzleşmiş bir Bolşevik yeraltı örgütlenmesini de tespit etmekteydi. Bu bakış açısına göre, hem Devlet Duması'nda ve sokakta liberal politikacılarla işbirliği yapmaya istekli oldukları Birinci Dünya Savaşı esnasında hem de Geçici Hükümet'in kurulmasını destekledikleri ve sonunda

3 S.A. Smith, *Red Petrograd: Revolution in the Factories 1917-1918* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983); W.G. Rosenberg, "Russian Labor and Bolshevik Power after October", *Slavic Review* 44/2 (1985), s. 213-38; R.A. Wade, *Red Guards and Workers' Militias in the Russian Revolution* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1984); A.K. Wildman, *The End of Russian Imperial Army*, 2 cilt (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1980, 1987); G.J. Gill, *Peasants and Government in the Russian Revolution* (Basingstoke: Macmillan, 1979); M. Donald, "Bolshevik Activity amongst the the Working Women of Petrograd in 1917", *International Review of Social History* 27 (1982), s. 129-160 ve S. Badcock, "Women, Protest and Revolution: Soldiers' Wives in Russia During 1917", *International Review of Social History* 49 (2004), s. 47-70.

da bir Koalisyon Hükümeti'ne katıldıkları 1917'nin ilk günlerinde Menşevikler işçi sınıfının meşru temsilcileri olarak ortaya çıkmıştı. Schapiro ve diğerlerine göre, Menşevikler Rus işçi sınıfının meşru sesiydi ve Bolşevikler ise bu konumu gasp etmişti. 1917 sonbaharında Bolşeviklere verilen desteğin artması ise gelip geçici bir sapmaydı ancak bu sapma Bolşeviklere iktidarı ele geçirme olanağını verdi.⁴

Elinizdeki kısa tarih ise tam tersine, Rus işçi sınıfının 1905'ten itibaren istikrarlı bir biçimde reformistten ziyade devrimci olduğunu ve Şubat 1917'de ortaya çıkan sapmanın yeni kurulan Sovyet'in başına önde gelen reformistleri rastlantısal olaylar sonucu getirdiğini, Haziran sona ermeden, belki de daha öncesinde Bolşeviklerin işçi sınıfının geleneksel devrimci reaksiyonunu yeniden ortaya çıkarmak için büyük çaba harcamış olduğunu iddia ediyor. Askerleri kazanmak daha uzun sürmüştü ancak 1917 Eylülü'ne gelindiğinde bu görev de başarılmıştı, bu başarı Bolşeviklerin Petrograd Sovyeti'nin kontrolünü ele geçirmesini mümkün kılmıştı. Köylüler ise bir diğer meseledir. Bolşeviklerin köylüler üzerindeki denetimi hep sınırlı olagelmışti, ancak 1917 sonbaharına gelindiğinde köylülerin rahatsızlığını gidermenin tek yolu olarak köylülere, kendilerinin ve birçok Sosyalist Devrimci'nin talep ettiğini vermektir: Kendilerine ait olduğunu düşündükleri toprakların geçici denetimi. 1917 olaylarının 100 yıl sonrasında; Bolşeviklerin, ikinci bir devrimi zorlayan halkın öfke patlamasına politik bir biçim vermeye çalıştıkları gayet açıktır.

Ancak halkın öfkesinin Bolşeviklerin politik amaçlarına yönelik kazanılmasının yöntemi, Pipes'ın "klasik bir hükümet darbesi" diye isimlendirdiği olgudan kimi öğeler içeriyordu. Bolşevikler, Kerenski'nin devrilmesinden faydalananın kendileri olacağını güvence altına almak istiyorlardı. Kerenski'nin hükümeti düşüyordu, Sovyetler İkinci Kongresi bir Sovyet Hükümeti kuracaktı ve Lenin, Bolşeviklerin Sovyet Hükümeti'ni kontrol eden güç olmasını güvence altına almak için hareke-

4 L. Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (Oxford: Oxford University Press, 1963).

te geçmenin esas olduğuna inanmıyordu. Ekim 1917'nin darbeye benzeyen ögesi Kerenski'nin devrilmesi değil Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler gibi Sovyet'teki diğer siyasi partilerin bir Sovyet Hükümeti'nde siyasi iktidarı Bolşevik Partisi ile paylaşmaktan alınulmalarıydı. Bu aynı zamanda, diğer sosyalist siyasi partilerle çalışmak isteyen Bolşevik Parti üyelerine karşı da yapılmış bir darbeydi.

Bolşevik diktatörlük Ekim 1917'de başlamadı. Lenin Bolşeviklerin tek başına yönetmesini istemiş olsa da o sonbaharın politik gerçekliği, Bolşeviklerin siyasi iktidarı köylülüğün siyasi temsilcileri ile paylaşmaktan kaçınamayacağı anlamına geliyordu. Lenin için bu mutsuz bir ittifaktı. İdeoloji, ona Rusya gibi geri kalmış bir köylü ülkesinde sosyalizmin inşasının ancak yoksul köylülüğün desteği ile mümkün olabileceğini söylüyordu, köylülüğün en geniş kesimleriyle yapılacak bir ittifak ise ülkenin köylü çoğunluğunun seline kapılma riski taşıyordu. Bu yüzden Bolşevikler, Sosyalist Devrimcilerin tümüyle değil yoksul köylülüğün siyasi sözcüsü olan Sol Sosyalist Devrimciler ya da Sol SR'ler ile yani, partinin sol kanadı ile bir koalisyon oluşturdular. Buna karşılık Sol SR'lerin sandıkta Bolşevikleri iktidardan edebilecek kadar güçlü gördükleri anda ise otoriter yönetimin klasik taktiğini benimseyerek Temmuz 1918'de yapılan Sovyetler'in Beşinci Kongresi için yapılan seçimlere hile karıştırdılar.

Sovyetler Birliği'nin son lideri Başkan Mihail Gorbaçov'a 3 Kasım 1996'da bir İngiliz televizyonunda konuşurken, stüdyodaki dinleyicilerden birisi tarafından, tarihte değiştirmek isteyeceği herhangi bir an olup olmadığı soruldu. Gorbaçov kendi iktidar döneminin tüm fırtınalı gelişmelerinin üzerinden atlayıp 1917'ye dönerek cevapladı soruyu. Stüdyoda bulunan birçok kişiyi belirgin bir şaşkınlık içinde bırakarak, "Şubat Devrimi'nin kendi yolunda yürümeye devam etmesi"ni görmüş olmayı isteyeceğini ve eğer bu gerçekleşmiş olsaydı Stalin'in de olmayacağını söyledi.⁵ Elinizdeki kısa tarih, Çar'ın Şubat 1917'de alaşağı edilmesi ile başlayan sürecin ne zaman ve nasıl

5 "Clive Anderson Talks Back", BBC 1, 3 Kasım 1996.

raydan çıktığını ve parti disiplinine dair Bolşevik teorilerle köylülüğün sosyalizme yönlendirilmesi gerektiğine dair bir ideolojik kanaatin nasıl olup da bir tek parti diktatörlüğü ile sonuçlandığını araştırıyor.

RUS İŞÇİ SINIFININ DEVİRİMCİ GELENEĞİ

1917'de Rusya bir devrim için neredeyse on yıldır yoluna koyulmuş durumdaydı. 1905 Devrimi'nden, yani aslında 1904'ün sonundan 1907 yazına kadar devam eden çalkantıdan beri Çar'ın ülkenin çalışan kitleleri üzerindeki kontrolü zayıflamıştı ve ancak zor ile sağlanabiliyordu. Anayasayı kabul etmesi için devrimci bir genel grev baskısı altındaki Çar bulduğu ilk fırsatta sözünden döndü. 1906'da açılan Devlet Duması yasama üzerinde çok sınırlı yetkilere sahipti ve işçi sınıfı ile köylüleri neredeyse tamamen temsiliyet ilişkisinin dışında bırakan dolaylı bir seçim sistemine dayanmaktaydı. Bu iğreti seçim sistemi bile usul bir meclis ortaya çıkarmakta başarısız olunca yürürlükteki seçim sistemi 3 Haziran 1907'de, Çar'ın kendi anayasasına göre usul olarak yasadışı bir hamleyle değiştirildi. Bunun sonrasında tam bir dönemi tamamlayabilen tek meclis olan Üçüncü Devlet Duması'na öncekinden bile daha az işçi ve köylü seçildi.

1906 ile 1917 arasındaki Rusya tarihinin "meşrutî" dönemi boyunca Anayasal Demokrat ya da Kadet Parti tarafından yönlendirilen Rusya'nın liberal politikacıları, temsil yeteneği olmayan ve hileli bu mecliste çalışmanın Çar'ı daha fazla anayasal tavizler vermeye ikna edebileceğini umuyorlardı. Buna karşılık işçi hareketinden politikacıların çoğunluğu böylesi reformist

bir stratejiyi reddediyor ve Rus Sosyal Demokratların Bolşevik hizbinin, Rusya'yı ileri taşıyacak tek yolun ikinci bir devrim olduğuna dair görüşünü destekliyorlardı. Bütün Rus devrimcileri için 1905 Devrimi gerçek olayın “kostümlü bir provası”ndan ibaretti. Bu kostümlü prova Rus işçilere ne öğretmişti? Çar otokrasisine karşı muhalefetin sadece sınırlı bir süre için bir arada durabileceğini, ilk başta ulusal çapta ve birleşik olmalarına rağmen Çar'ın liberal ve sosyalist muhaliflerinin aralarındaki çatlakların hızlıca derinleşeceğini göstermişti. Ayrıca örgütlü işçi sınıfının sağladığı, devrimci mücadelenin “vurucu gücü”nün; liberal elitlerin eylemleriyle Ekim 1905'te yüz üstü bırakıldığını göstermişti. Dolayısıyla 1905'in yolunda yürürken örgütlü işçi sınıfının politik görünümü istikrar kazandıkça işçilerin çoğu liberallerle koalisyon halinde birleşik eylemense kendi sosyalist programlarını ilerletmeyi doğru buluyorlardı. Bu evrim 1905 olaylarının kendisinde bile rahatlıkla izlenebiliyordu, ancak takip eden olaylarda, özellikle 1907 baharının kısa süren “parlamentolu” günlerinde; Lena Altın Madenleri katliamı sonrasında 1912-1914'te yeniden canlanan işçi sınıfı mücadelesinde veya 1915 yılında Savaş Sanayileri Komitesi'ne işçilerden oluşan bir grubun seçilmesinde de en az o kadar açıktı. Her bir olayda işçiler ne zaman devrim ve reform arasında bir tercih yapmak zorunda kalsalar devrimde karar kıldılar.

1905 St. Petersburg Sovyeti

1905 Devrimi en çok Kanlı Pazar'ıyla, 9 Ocak 1905'te Çar'a siyasi reformlar talep eden bir dilekçe vermeye çalışan silahsız işçilerin gösterisinin kurşun yağmuru ile karşılandığı günle hatırlanır. 96 gösterici olay yerinde, 34'ü ise aldığı yaralardan dolayı sonrasında hayatını kaybetti, 333 tanesi ise yaralandı. Dilekçe ise reformist ve devrimci taleplerin kafa karıştırıcı bir birleşiminden oluşan garip bir metindi. “Eşler, çocuklar ve çaresiz yaşlı anne babalar” için “adalet ve koruma” arayan bir yalvarma ile başlıyor ama ardından ifade özgürlüğü, özgür basın, inanç özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi bir dizi devrim-

ci talebi sıralıyordu. Bu talepleri, tüm vatandaşların eşit ve gizli oy hakkının bulunduğu seçimlerle oluşturulacak Kurucu Meclis'ten çıkacak hesap verebilir bir hükümet ihtiyacı ile taçlandırıyor. Böylesi bir meclis, herkes için ücretsiz eğitim, 8 saatlik çalışma günü ve seçilmiş işçi temsilcileri tarafından yönetilen bir sosyal güvenlik sistemi gibi esas olarak işçilerin yaşam koşullarını iyileştireceği düşünülen önlemlere dair yasalar çıkaracaktı.¹

Bu dilekçenin doğuş hikâyesi liberallerce yönlendirilen Çar'a yönelik muhalefetin hareketlenmeye başladığı 1904'ün son aylarına kadar götürülebilir. Ocak 1904'te İmparatorluk Rusya'sı Mançurya ve Kore üzerindeki karşılıklı hak iddiaları yüzünden İmparatorluk Japonya'sı ile savaşa tutuşmuştu. Pasifik donanmasının batması ve kuşatma altındaki Port Arthur'daki deniz üssünün en sonunda düşmesi savaşın Çar için iyi gitmediği anlamına geliyordu. Kısa süre sonra muhalefet, Rusya'nın yerel hükümet konseylerinin liberal üyeleri ekseninde harekete geçmeye başladı. Liberal politikacılar, bu seçilmiş yerel konseylerin –kentlerde *duma* ve köylerde *zemstvo* adını alıyorlardı– ilk olarak 1860'larda kurulmalarından beri, Çar'ın son derece sınırlı bir oy hakkına dayalı olsa da seçilmiş konseylerin yerel hükümetler seviyesinde çalışmasına izin verip ulusal ölçekte herhangi bir temsilî meclisin mümkün olmadığında ısrar etmesinin çelişkili bir tutum olduğunu iddia ediyorlardı. Çar'ın uluslararası diplomasiden kaynaklanan sebepler dolayısıyla yeni Bulgaristan devletinin meşruti bir monarşi olarak kurulmasını teşvik ettiği, buna rağmen Rusya'nın bir anayasasının bulunmamasında ısrarcı olduğu 1879'dan beri liberal politikacılar tarafından ulusal bir *Zemstvo* Kongresi'nin toplantıya çağırılması talep ediliyordu. 1904 sonbaharından önce, Japonya ile süren savaşın tetiklediği toplumsal huzursuzluk öyle bir noktaya sıçradı ki 6-8 Kasım 1904'te bir *Zemstvo* Kongresi en sonunda toplandı. Kongre genel anlamda iki sonuca ulaştı: İlk olarak, meclisin nasıl bir temsiliyete dayanması tartışmasını o an için

1 S. Harcave, *The Russian Revolution of 1905* (Londra: Collier-Macmillan, 1964), s. 93, 285.

bir kenara bırakarak Çar'ı bir yasama meclisinin oluşumuna ikna etmek için baskı uygulamak ve ikinci olarak da bu değişikliklere zorlamak için tüm kamu kuruluşlarının Çar'a dilekçe göndermesinin tavsiye edilmesi.

Liberalilerin içinde daha radikal olanlar bu dilekçe kampanyasını genişletmeye, 1848 Devrimi öncesindeki Fransız liberallerinin eylemlerini taklit etmeye ve bir yemek kampanyası düzenlemeye karar verdiler: Halk toplantıları yasadışı kabul edildiği için doktorlarla, avukatlarla ve diğer meslek sahipleriyle görüşüşte "özel" yemekler düzenlenmeli ve bu yemeklerde Çar'a gönderilecek daha çok dilekçenin yazılması sağlanmalıydı. Sanayi işçileri bu dilekçe kampanyasına katılabilir miydi? St. Petersburg'daki yetkililer Rus Ortodoks papaz Gapon'a bir St. Petersburg Fabrika İşçileri Meclisi kurması için Şubat 1904'te izin vermişlerdi. Gapon, Rusya'da, bu girişim temelinde geleneksel sosyal değerlere bağlı ancak sömürücü işverenlere karşı çıkmaya da hazır bir Hıristiyan sendikal hareketin ortaya çıkabileceğini umuyordu. Başlarda Meclis oldukça yavaş gelişti, Şubat ile Eylül arasında sadece üç şube açılabilmişti, ancak sonrasında katlanarak büyüdü: Aralık ayında yeni açılan sekiz şube ile birlikte 10.000 toplam üyeye ulaşmıştı. Mücadelelerine işçi hareketini de katmakla ilgilenen liberal aktivistler, Gapon'un İşçi Meclisi'nin potansiyelini fark ettiler ve Çar otokrasisine karşı "tüm sınıfları" kapsayan geniş bir muhalefet hareketine bir miktar işçi sınıfı gücü eklemek için onu dilekçe kampanyasına katılmaya teşvik ettiler. Gapon önce tereddüt etse de ikna oldu.

Papaz Gapon işçi sınıfını örgütlemeye çalışan tek kişi değildi. 20. yüzyılla birlikte yeraltında örgütlenen sosyalist partiler doğmaktaydı. En öne çıkanları köylülüğü devrimci sınıf olarak tespit eden ve onunla bağları geliştirmeye çalışan Sosyalist Devrimci Parti (SR) ile kentli işçi sınıfını devrimci dönüşümün öncüsü olarak görmekte Karl Marx'ı takip eden Sosyal Demokrat Parti (SD) idi. Örgütlenmenin kontrolünü adım adım ele geçirmeyi ve hareketi, Gapon'un Hıristiyan reformizmi olarak gördükleri çizgiden uzaklaştırmayı uman birçok Sosyal Demokrat ve SR de Gapon Meclisi'ne katılmıştı. Mütered-

dit Gapon'u dilekçe kampanyasına katılmaya ikna eden Meclis'teki Sosyal Demokrat aktivistlerdi. St. Petersburglu sanayiciler onların işini kolaylaştırmıştı. Rusya'da bir sendikal hareketin önünü açma konusunda kararlı görünen Gapon Meclisi giderek daha fazla dikkatlerini çekmişti ve başkentteki en büyük işverenlerden biri olan devasa Putilov fabrikasının yönetimi, örgütlenmenin etkisini kırmayı amaçlayan bir hamleyle Gapon Meclisi'nin dört üyesini "bozguncu" olarak niteleyerek işten attı. Birkaç gün içinde 25.000 kişi protesto için iş bırakmıştı, 1905 Ocak'ının ilk haftasının sonunda 400.000'den fazla işçi greve çıkmıştı. 5 Ocak'ta Gapon, Putilov yönetim kurulu ile bir görüşme gerçekleştirdi, görüşmeler başarısız olunca da Meclis bir dilekçeyle Kışlık Saray'a yürüme kararı aldı. Gapon yürüyüş başlamadan önce dilekçenin son halini siyasi danışmanlarının onayına sundu.²

Kanlı Pazar sonrasında, St. Petersburg'daki devrimci olaylar iki paralel yönde ilerledi: İlk olarak, Sosyal Demokratlar ve SR'ler işçi hareketinin kontrolünü ele geçirdiler ve ikincisi, Çar'a muhalif çeşitli liberal gruplar işçilerin sorunları ele alınmadan önce Çar'la bir anlaşma sağlamaya hazır olduklarını gösterdiler. Çar, Kanlı Pazar'ın daha da şiddetlendirdiği grev dalgasını sakinleştirmek için başkentte işgününü kısaltmayı ve bir inceleme komisyonu kurulmasını kabul etti. Buna karşılık inceleme komisyonunun çalışmalarının siyasallaşmasını engellemeye de kararlıydı, bu yüzden komisyon toplanmadan önce Gapon Meclisi'nin 11 şubesinin tümünü kapattı. İnceleme Komisyonu'nun kurulmasına dönük çalışmalar başladığında işçilerin kendi delegelerini seçmek üzere seçimlere davet edileceği açıklanmıştı ve işçiler 13 Şubat'ta yapılan bu seçimleri öncelikle Gapon Meclisi hakkındaki yasağın kaldırılmasını talep etmek için kullandılar; bu gerçekleşmediğinde, biraz da bu engellemeden dolayı yüzlerini Sosyal Demokratlara ve SR'lere döndüler. Tarihçi Gerald Surh'tan alıntulamak gerekirse "St. Petersburg işçileri sadece örgütlenmiyor, yeni örgütlenme bi-

2 G.D. Surh, *1905 in St. Petersburg: Labor, Society and Revolution* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1989) s. 139, 167.

çimleri de ortaya çıkarıyorlardı ki bunlardan İşçi Temsilcileri Sovyeti'nin, en gelişmiş ve popüler somut örneği oluşturduğu sonraki gelişmelerce açıkça ispatlanmıştı.” Rusya'nın yasadışı devrimci partileri, tarihlerinde ilk defa yeraltından çıkarak kitlelerin içinde açıkça ajitasyon yürütebiliyorlardı: Seçilmiş 417 işçi delegesi bir dizi ön toplantı için 16-17 Şubat'ta toplandığında meclisi, P.A. Khrustalev adındaki bir işçi seçmenin kimliğine bürünmüş radikal bir avukat olan G.S. Nosar yönetmişti. Bu toplantıda kapatılmış olan Gapon Meclisi şubelerinin yeniden açılmasının, inceleme komisyonu üyelerinin tamamı için yargı dokunulmazlığı ve 1 Ocak 1905'ten beri tutuklanan herkesin serbest bırakılmasının talep edilmesinde uzlaşıldı.³

İşçi temsilcilerinin, inceleme komisyonu üzerine ikinci talebinin Çar tarafından karşılanamayacağı ortaya çıktı. İşçiler temsilcilerinin yargı dokunulmazlığına sahip olmalarında ısrar ediyorlardı çünkü Gapon dilekçesindeki Anayasal Meclis'in Rusya'ya uyum ve zenginlik getirebilecek yegâne yol olduğuna dair talebi sürdürmek istiyorlardı. Oysa bu talep bir devlet-karşıtı propaganda olarak yorumlanabilirdi ve temel konu olarak gördükleri bir başlığı gündeme getirmekten dolayı tutuklanmak istemiyorlardı. Çar inceleme komisyonunun sadece huzursuzluğun toplumsal kaynakları üzerinde durmasını ve politik ajitasyon merkezi haline gelmemesini istiyordu, bu yüzden işçilerin ikinci talebi hiçbir zaman kabul edilmedi ve bunun sonucu olarak da inceleme komisyonu, işçi temsilcileri tarafından boykot edildi. Diğer yandan 417 işçi delegesi sessizce fabrikalarına dönmediler, çok sık olmasa da toplanmaya devam ettiler ve özellikle seçildikleri fabrikalarda, sendikal temsiliyetin nüvelerini oluşturmaya başladılar. Çar'ın inceleme komisyonu fiyaskosu, Rusya'da büyük oranda radikal sosyalistlerin hâkim olacağı yasal bir işçi hareketinin yolunu açmış oldu.⁴

St. Petersburg fabrikalarındaki bu olaylar 1905'in ilk yarısında gazete manşetlerini oluşturuyordu. İşlerin başını Çar'ın

3 A.g.e, s. 214.

4 U.A. Shuster, *Peterburgskie rabochie v 1905-1907 gg.* (Leningrad: Nauka, 1976), s. 117.

çeşitli liberal muhalifleri çekiyordu. Daha fazla *zemstvo* kongresi toplandı ve Çar bu baskı altında taviz vermek zorunda kaldı: 6 Ağustos'ta ulusal bir meclis için seçimlerin yapılabilmesini kabul etti, ancak Devlet Duması adını alacak bu meclisin yetkileri bütünüyle danışma çerçevesinde kalacaktı. Çar bu hamlenin liberal rakiplerini bölmeye yeteceğini umuyordu. 25 Ağustos'ta Japonya ile savaş sona erdirildi ve 12-15 Eylül'de Dördüncü *Zemstvo* Kongresi toplandığında, liberaller gerçekten de Çar'ın danışma meclisi teklifini kabul etmeye hazır daha muhafazakâr bir kanat ve yasama meclisi için mücadeleyi sürdürmek isteyen daha radikal liberaller şeklinde bölündü.

Çar'ın stratejisi işçi sınıfı eylemlerinin sonbaharda yeniden yükselmesi ile akamete uğradı. Moskova'da 19 Eylül'de işverenlerin yılbaşında sağlanan maaş artışının bir kısmını geri alma teşebbüsü ile tetiklenen yerel bir matbaacılar grevi olarak başlayan hareket hızla yayıldı. 1905 sonbaharında grev yapmaya sevk eden ekonomik güdüleri politik olanlardan ayırt edebilmek mümkün değildi. Çar'ın Kanlı Pazar karşısında attığı adımların bir parçası olarak grev kanunu üzerinde zaten çalışılıyordu ve 20 Eylül'de Adalet Bakanlığı halka açık bir genelge yayımlayarak mahkemelerin grevcilere dava açmaması gerektiği yönünde bilgilendirme yaptı; Ekim ayının ilk günlerinde işçileri bakanı, Obukhov fabrikasındaki bir grevin liderlerinin serbest bırakılmasını kabul etti. Bu atmosferde her grevin politik çağrışimleri vardı, kısa süre sonra Moskova'nın tamamı grev yapan matbaacıları destekler hale gelmişti ve St. Petersburg'daki matbaacılar da Moskova'daki yoldaşlarını desteklemek üzere 3 Ekim'de greve çıktılar. Matbaacılarla aynı taleple harekete geçen demiryolu işçileri de dahil olmak üzere diğer işçiler de onlara katıldı. 9 Ekim'de Moskova demiryolu işçileri grevde idi, 3 gün sonra St. Petersburg demiryolu işçileri de onlara katıldı. Rusya tarihinin ulusal ölçekteki ilk genel grevi yaklaşmaktaydı.⁵

Başkentte eylemleri koordine etmek ve disiplini sağlamak üzere kurulan geçici grev komitesi, bir seçilmiş işçi delegeleri konseyi oluşturarak temsil gücünü arttırmaya karar verdi. Bu

5 Surh, 1905, s. 300.

konsey için yapılacak seçimler de daha önce Şubat ayında inceleme komisyonu için yapılan seçimlerle aynı ilkeler temelinde olacaktır. Kasım 1905'te en güçlü zamanında 181 fabrikadan ve 16 sendikadan 562 delegeden oluşan St. Petersburg Sovyeti böyle kuruldu. Ura Shuster'e göre Şubat ayındaki "delegeler" in çoğu yaz ayları boyunca fabrikalarının "temsilcileri" oldular ve sonrasında sonbaharda bir kez daha Sovyet'e seçildiler.⁶ Bu süreklilik St. Petersburg Sovyeti'nin Khrustalev-Nosar'ı başkanı olarak seçme kararıyla pekiştirildi, ardından tutuklanması ise geleceğin Bolşevik lideri Lev Troçki'nin onun yerine geçmesini mümkün kıldı. Sovyet'in yöneticileri arasında yasadışı Sosyal Demokrat ve SR partilerinden temsilciler de vardı.

17 Ekim'de St. Petersburg'daki grev o kadar hissedilir bir seviyeye ulaştı ki Çar daha fazla geri çekilmek zorunda kaldı. O gün ilan ettiği Ekim Manifestosu'na göre kurulmasını planladığı Devlet Duması'nın yetkileri artıyordu, artık "hiçbir kanun Devlet Duması tarafından onaylanmadan etkinlik kazanmayacaktı" ve seçilmiş temsilciler "Çar'ın görevlendirdiği yetkililerin faaliyetlerinin yasallık denetimine katılacaklardı." Manifesto aynı zamanda "halka, kişi dokunulmazlığı ile inanç, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri temelinde sivil özgürlüklerin ana ilkelerinin bahşedileceğine" atıfta bulunuyordu. Buna karşılık manifesto bunların herhangi birinin nasıl güvence altına alınacağını özel olarak belirtmiyordu.⁷ Troçki, 18 Ekim'de St. Petersburg Üniversitesi'nin bahçesindeki bir toplantıda yaptığı ünlü konuşmada Çar'ın Ekim Manifestosu'nun, önerilen Devlet Duması'nın kesin yetkilerinin ne olacağı ve ne genişlikte bir seçmen kitlesi tarafından seçileceğini açıkça ortaya koymayan bir "kâğıt parçası"ndan başka bir şey olmadığını ve açıkça bir Kurucu Meclis çağrısında bulunan Gapon dilekçesiyle arasında dağlar kadar fark olduğunu ifade etti.

Buna karşılık liberallerin çoğunluğuna göre Çar geri dönülmez noktayı geçmişti, Devlet Duması'nın yasama yetkileri olacaktı ve bu onlar için yeterli bir çerçeveydi, bu yüzden grevin

6 Shuster, *Peterburgskie*, s. 153.

7 *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi Imperii*, 3. dizi, XXV/I, sayı 26803 (2010).

sona erdirilmesini teklif ettiler. Diğer taraftan St. Petersburg Sovyeti ise, grevin sürdürülmesi çağrısı yaptı. Troçki ve St. Petersburg Sovyeti'nin liderleri tüm kalpleri ile Çar'ın tahttan inmeye hâlâ zorlanabileceğini umsalar da bütün politik mahkûmlar için af gibi daha acil bir talebe odaklandılar. 21 Ekim'de Troçki ile St. Petersburg Sovyeti'nin liderleri Çar'ın yeni görevlendirdiği başbakan ile görüştüler, taleplerini ısrarcı biçimde iletiler, genel af çıkmamasına rağmen, Çar 22 Ekim'de Troçki'nin eşi de dahil olmak üzere ilkbahardan beri tutuklu olan tüm siyasi mahkûmları serbest bırakan bir kararname yayınladı. Finlandiya Körfezi'nde, St. Petersburg'un çok yakınındaki bir adada kurulu olan Kronstadt deniz üssünde gerçekleşen Ekim isyanlarının sonunda bir diğer kısmi zafer ortaya çıktı; denizciler yanlışlıkla, taahhüt edilen örgütlenme hakkının kendilerini de kapsadığını varsaymışlardı. Tutuklanan "isyançıların" serbest bırakılması Sovyet'in gücünü aşıyordu, ancak yetkililer isyana karışanların hiçbirinin idam edilmeyeceği konusunda 5 Kasım'da Sovyet'e güvence vermek zorunda bırakıldılar. Böylesi başarılarla rağmen Kasım başlarında işçilerin genel grev yapma iştahı azalmıştı ve bu yüzden Troçki işe geri dönüşü örgütlenme noktasına gelindiğine karar verdi. Sovyet tarafından ortaya sürülecek grev tehdidi 23 Kasım'a kadar yetkilileri tavize zorlayabilirdi, ancak işler adım adım Çar'ın lehine dönmeye başlıyordu.⁸

Japonya ile savaşın sonu, savaşın daha da katılaştırdığı askerî birliklerin Uzakdoğu'dan geri getirilebilmesi anlamına geliyordu. 3 Aralık'ta St. Petersburg Sovyeti'nin liderleri tutuklandı ve protesto için Moskova Sovyeti silaha sarıldığında asiler, itaate zorlanmak için top ateşine tutuldular. Devrimci hareket sindirildiğinde, Çar, Ekim Manifestosu'ndaki boşlukları doldurabilecek noktaya gelmişti. 20 Şubat 1906'da Devlet Duması için söz verilen oy hakkı çerçevesinin detayları açıklandı ve delegelerin önerilen yapısının, Papaz Gapon'un dilekçesinde bahsedilen "eşit oy hakkı"ndan oldukça farklı olacağı ortaya çıktı. Mülk sahibi sınıfların oyları, işçi ve köylülerin oyların-

8 G. Swain, *Trotsky* (Harlow: Longman, 2006), s. 24-6.

dan belirgin biçimde daha kıymetli olacaktı. Sonrasında örgütlenme ve sendika kurma özgürlükleri ile ilgili “Geçici Hükümler” 4 Mart 1906’da ilan edildi; bunlar sendikaların ancak yerel ölçekte faaliyet gösterebileceklerini, ulusal ölçekte sendikaların ya da sendika federasyonlarının kurulamayacağını ve tartışmaların politikaya kaymasını engellemek için polis memurlarının tüm toplantılara nezaret edeceğini düzenliyordu.

Parlamentar ara dönem

Devlet Duması toplandığında, Çar meclisin radikal reformları hayata geçirmek için kullanılmasına müsaade etmeyeceğini açıkça ortaya koydu. 1906 ilkbaharının başlarında gerçekleşen Birinci Devlet Duması seçimleri apar topar yapılmıştı. Kimlerin oy kullanabileceği ancak seçim süreci başladıktan sonra açıklık kazandı ve devrimci partilerin birçoğu protesto amacıyla boykot kararı aldılar. Sonuç olarak, meclis 27 Nisan’da açıldığında çeşitli liberal partilerin hâkimiyetindeydi. Birinci Devlet Duması, radikal bir toprak reformu için kararlı olduğunu ortaya koyunca 9 Temmuz 1906’da Çar tarafından dağıtıldı. Olağanüstü hal yetkilerini kullanan Çar 1906 Yazı boyunca, taslakları başbakanı Petr Stolypin tarafından yazılmış kendi toprak reformu önerilerini ortaya koydu. Bu öneriler 20 Şubat 1907’de açılan İkinci Devlet Duması’nın gündemine getirildi. İkinci Devlet Duması için yapılan seçimler hiçbir devrimci parti tarafından boykot edilmedi ve 55 [65]⁹ Sosyal Demokrat, 37 SR ve 105 köylü “İşçici” –İşçiler reformist SR’lere verilen isimdi-meclise girdi. Duma’da temsil edilen liberal partilerin en radikal olan Kadetler de 98 sandalye kazanmıştı. Sonraki birkaç ay boyunca İmparatorluk Rusyası’nda parlamentar siyaset dönemi yaşanacaktı ve Sosyal Demokrat Parti’de uzun süredir var olan ayrışmalar bu süreçte giderek şiddetlendi.

Sosyal Demokratlar İkinci Devlet Duması’nda Kadetlerle mi

9 Birçok tarihsel kaynağın yanı sıra, Lenin de İkinci Duma’daki Sosyal Demokratların sayısını 65 olarak verir. *Lenin Collected Works*, Foreign Languages Publishing House, 1962, Moskova, cilt 12, s. 196-207 – e.n.

yoksa SR'ler ve İşçilerle mi ittifak kurmalarının daha iyi olacağına karar vermelidiler. Menşevik fraksiyona bağlı daha ılımlı reformist Sosyal Demokratlar Kadetlerle hareket etmeyi ve Çar'dan daha fazla taviz koparmaya çalışan mücadelelerini desteklemeyi doğru buluyorlardı. Bolşevik fraksiyona bağlı daha radikal Sosyal Demokratlar ise devrimci dönüşüm için işçi sınıfı sosyalistleri ve köylü sosyalistleri, yani SR'ler ve İşçiler arasında bir ittifaktan yanaydılar. 55 [65] Sosyal Demokrat vekilden 36'sı Menşevik, 18'i Bolşevik, 11'i ise tarafsızdı. Menşevik Irakli Tsereteli tarafından yönetilen Sosyal Demokratlar yeni parlamentolar görevlerini haddinden fazla önemsiyorlardı. Bütçe, yerel yönetim, iş yasaları ve toprak reformu olmak üzere dört temel komiteye katıldılar ve işsizlik komisyonunun çalışmalarında baskın bir rol oynadılar. Çar'ı ve Duma siyasetine dönük tutumunu küçük düşürmek amacıyla meclise 14 yazılı soru önergesi sundular. Buna karşılık Sosyal Demokratlar, böylesi bir parlamentolar mesaiyi yürütürken kendilerini düzenli yasama faaliyetini bloke etmekle ve kendi "reform programları" nı zora sokmakla suçlayan liberallerin giderek artan eleştirilerine maruz kaldılar.¹⁰

İkinci Duma çalışmalarına başlarken Sosyal Demokrat vekiller "fraksiyonlar arası bilgilendirme bürosu" na katıldılar ve bunu yaparken de diğer hangi Duma gruplarını planlarından haberdar edeceklerine karar vermeleri gerekiyordu. Bolşevikler Sosyal Demokrat planlarla ilgili bilgilerin sadece SR'ler ve İşçiler ile paylaşılması gerektiği konusunda netti, ancak Menşevikler tüm Duma gruplarına bilgi verilmesi gerektiğini ikna edici biçimde savundular.¹¹ Buna karşılık, Alfred Levin'in açıkça gösterdiği gibi Menşevikler prensip olarak liberalleri desteklemek isteseler de "Sosyal Demokrat grubun tamamı her oylamada kendisini Kadetlerin tam karşısında konumlanmış buldu".¹² Nitekim Sosyal Demokratlar 12 Nisan 1907'de

10 G. Swain, *Russian Social Democracy and the Legal Labour Movement*, 1906-14 (Basingstoke: Macmillan, 1983), s. 3.

11 A. Levin, *The Second Duma* (New Haven, CT: Yale University Press, 1940), s. 74-9.

12 A.g.e, s. 227.